

Amerikos lietuvių laisvės siekių kalbinė raiška dokumentuose

Regina KVAŠYTĖ
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Amerikos lietuviai, Amerikos lietuvių kalba, laisvės siekiai, dalykinis stilius, kalbinė raiška.*

Įvadinės pastabos

Už Lietuvos ribų kompaktiškai gyvenančių lietuvių teritorijas, kur įsikūrusios bendruomenės, galima laikyti savitu regionu. Svetimoje aplinkoje tautiečius jungia, jų tautinę savimonę palaiko ir išsaugoti lietuviškumą padeda skirtingų veiklos krypčių organizacijos ir visuomeniniai judėjimai. Viena iš didesnių ir reikšmingesnių bendruomenių pasaulyje – Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) lietuvių susivienijimai. Skirtingose JAV vietovėse susikūrusių bendruomenių nariai nuo gyvavimo pradžios yra įsteigę nemažai įvairių draugijų, fondų, sąjungų, komitetų. Organizacijoms steigti ir jų veiklai vykdyti reikalingi atitinkami dokumentai, kurių dalis saugoma Lituanistikos tyrimo ir studijų centro (LTSC) Pasaulio lietuvių archyve (PLA) Čikagoje. Išeivijoje veikusių ir veikiančių lietuvių organizacijų dokumentai – tai lietuvių kalbos dalykinio stiliaus realizavimo forma.

Tyrimas atliktas, remiantis LTSC PLA fonduose rasta dokumentais, daugiausia Amerikos lietuvių tarybos (ALT)¹ susikūrimo, t. y. XX a. ketvirtojo ir penktojo dešimtmečio, tekstais, atspindinčiais siekius, kuriais gyveno dauguma iš Lietuvos po Antrojo pasaulinio karo pasitraukusių lietuvių. Iš kai kurių dokumentų turinio matyti, kad kalbamųjų organizacijų narių mintys ir jų ateities vizijos vienaip ar kitaip susijusios su okupuotos Lietuvos situacijos konstatavimu ir ketinimais ją keisti – atkurti laisvą Lietuvą. Straipsnyje analitiniu aprašomuoju ir interpretacijos metodais nagrinėjamos kalbinės priemonės, vartojamos Amerikos lietuvių parengtuose ir jiems adresuotuose dokumentuose, kurių tikslas – skatinti išitraukti į Lietuvos išlaisvinimo veiklą išeivijoje, palaikyti tautiečius okupuotoje tėvynėje arba konstatuoti, kas šia linkme daroma ar padaryta.

¹ Reikia atkreipti dėmesį, kad Amerikoje lietuvių organizacijų pavadinimuose visi žodžiai rašomi didžiosiomis raidėmis. Straipsnyje laikomasi dabartinės lietuvių kalbos vartosenos tradicijų, išskyrus citatas, kur palikta originalo rašyba ir skyryba.

Amerikos lietuvių organizacijos ir jų dokumentai

Amerikoje kalbamuoju laikotarpiu susikūrusias ir veikusias lietuvių organizacijas jungė ALT (angliškai vadinama *American Lithuanian Council*) – politinė organizacija, įkurta 1940 m. (Š i m u t i s 1971; naujesniais duomenimis – 1939 m. – plačiau žr. S k i r i u s, R a č k a u s k a s 1998), kurios „tikslai – vienyti visas Amerikos lietuvių demokratines jėgas, ginti ir saugoti JAV nepriklausomybę, pagrindines žmogaus teises, siekti Lietuvos nepriklausomybės [paryškinta mano – R. K.] (iki 1990), teikti moralinę ir materialinę pagalbą Lietuvai, skleisti apie ją JAV visuomenei teisingą informaciją“ (VLE I 390).

ALT sudarė 13 savarankiškų lietuvių organizacijų, tarp jų Amerikos lietuvių Romos katalikų federacija, Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, Susivienijimas lietuvių Amerikoje, Lietuvių katalikų susivienijimas, Amerikos lietuvių Romos katalikų moterų sąjunga, Lietuvos vyčiai, Lietuvos atgimimo sąjūdis, Vilniaus krašto sąjunga, Amerikos lietuvių demokratų lyga ir kt. (Ibid., 390–391). Kai kurios iš kalbamųjų organizacijų, tarp jų ir ALT, įkurta dipukų² – pagrindinių šios organizacijos narių, iniciatyva, tebeveikia.

Susirašinėjimo medžiaga tarp ALT ir kitų JAV lietuvių organizacijų, pavyzdžiui, Vyriausio Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK), Bendro Amerikos lietuvių fondo (BALF), Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA), Lietuvių Romos katalikų susivienijimo Amerikoje (LRKSA), saugoma PLA fonduose: laiškai, kvietimai, renginių programos ir pan. tekstai, taip pat Amerikoje veikusių ir tebeveikiančių lietuvių organizacijų dokumentai – statutai, aplinkraščiai, memorandumai, protokolai, rezoliucijos, nutarimai ir pan. Reikia atkreipti dėmesį, kad dalis sukauptų pavienių dokumentų ar jų kopijų išspausdintos mašinėle, tačiau esama ir poligrafiniu būdu išleistų dokumentų ar jų rinkinių. Pavyzdžiui, 1949 m. Čikagoje pasirodžiuosiam leidinyje *Amerikos Lietuvių Katalikų Kongreso Darbai ir Amerikos Lietuvių Romos Katalikų [A.L.R.K.] Federacijos 30-to kongreso nutarimai* surinkti ir paskelbti sveikinimai, atsakymai į sveikinimus, kas Amerikos sąlygomis yra įprasta ir dažniausiai labai akcentuojama, taip pat kongreso protokolai (plačiau apie ALT protokolų specifiką žr. K v a š y t ė 2005a), rezoliucijos, raportai ir kongreso atstovų sąrašas. Šiame leidinyje išspausdinta Lietuvos konsulo dr. Petro Daužvardžio³ kalba „Lietuva ir vėl bus nepriklausoma“. Tokio pobūdžio leidinių, kai tam tikros tematikos dokumentai ir susiję tekstai, pavyzdžiui, įvairių suvažiavimų medžiaga, paskelbti kaip visuma, JAV lietuviai yra išleidę nemažai.

Amerikos lietuvių organizacijų dokumentų kalba

Socialinė ir kalbinė aplinka veikia Amerikos lietuvių kalbą ir lemia konkrečių dokumentų kalbos savitumą. Išeivijos lietuvių organizacijos, rengdamos ir platin-

² Žodis *dipukas* „pradėtas vartoti Vokietijos Federacinėje Respublikoje tarp pabėgėlių iš Lietuvos. 1949 m. jie šį žodį nusivežė į Ameriką, kur jis labai greitai prigijo. Žodis *dipukas* yra kilęs iš angliškos santrumpos *DP* (tariama *dy py*), kuris reiškia *displaced person* ‘perkeltasis asmuo’ (Margeris, 189)“ (S a b a l i a u s k a s 1990, 282).

³ Petras Povilas Daužvardis (1895–1971) – teisininkas, diplomatas, visuomenės veikėjas; 1937–1971 m. konsulas Čikagoje (JAVL I 236).

damas savo dokumentus, prisideda plėtojant lietuvių kalbos dalykinį stilių, kurio pokyčiams šalia kalbinių veiksnių įtakos turi nekalbiniai veiksniai, pavyzdžiui, kalbančių (rašančių) asmenų išsilavinimas, kalbų mokėjimas, veiklos sritis.

Nekalbinių veiksnių įtaka geriausiai atsispindi leksikoje, kuri Amerikos lietuvių organizacijų dokumentuose yra labai įvairi: greta norminės bendrinės kalbos žodžių vartojama nemažai tarmybių, barbarizmų, tarptautinių žodžių. Išskirtinis nagrinėjamo laikotarpio Amerikos lietuvių organizacijų dokumentų bruožas yra tai, kad juose gausu būdingų tik išeivijos lietuvių kalbai anglybių. „Dėl gausybės anglicizmų, kurie į lietuvių kalbą pradėjo skverbtis jau XIX a., kai tik Šiaurės Amerikoje įsikūrė lietuvių emigrantų grupės, tenykštis lietuvių kalbos variantas savo leksika pradėjo daug labiau skirtis nuo Lietuvoje vartojamos lietuvių kalbos negu, sakysime, skiriasi tarpusavyje atskiros lietuvių tarmės. Nenuostabu, kad lingvistinėje literatūroje atsirado ir terminas *Amerikos lietuvių kalba (die Sprache der America-Litauer, America Lithuanian)*“ (S a b a l i a u s k a s 1990, 279). Nemažai Amerikos lietuvių dokumentuose yra nesulietuvintų anglybių arba anglų kalba rašytų posakių, pavyzdžiui, *money order* (angl. *pašto perlaida (ALKŽ 577)*), *emergency* (būta bandymų šį žodį lietuivinti – *emerdzensi*; = *staiginis reikalas*; *nelaimingas įvykis, netikėta nelaimė*) (M a r g e r i s 1956, 205) ir pan.

Kaip teigia Amerikos lietuvių kalbos tyrinėtojas Lionginas Pažūsis, „anglų kalbos leksemos ne tik papildė lietuvių kalbos žodyną, bet ir apskritai keitė visą jos leksinę-semantinę sistemą. Vyko tam tikra anglų kalbos skolinių semantinė integracija, nusistovėjo tam tikras jų santykis su visu lietuvių kalbos žodynu: a) kai kurie skoliniai tvirtai įsigalėjo lietuvių išeivių leksikoje; b) kai kurie lietuvių kalbos žodžiai išnyko arba tapo retai vartojami, primiršti, pasyvūs (juos pakeitė angliški skoliniai); c) įprastiniu reiškiniu tapo lietuviškų žodžių ir turinio atžvilgiu indentiškų anglų kalbos leksemų vartojimas pakaitomis“ (P a ž ū s i s 2009, 29).

Vis dėlto, išnagrinėjus įvairius tekstus, galima teigti, kad dokumentuose ar jų dalyse, kur kalbama apie Lietuvos laisvės siekimą, iš anglų kalbos perimtų leksemų mažiau, tačiau pastebima kitokio pobūdžio interferencija, kurią tiksliau būtų vadinti JAV gyvenimo nuostatų ir nuotaių poveikiu ar laisvos šalies dvasios atspindžiais. Tai gerokai keičia dalykinio stiliaus sampratą – jis darosi nebe toks standartizuotas ir neemocionalus, kaip lietuvių stilistikoje įprasta kalbėti apie šio stiliaus vietą stilių sistemoje ir jo ypatybes, bruožus.

Laisvės siekių kalbinė raiška

Iš *Lietuvių kalbos žodyne* išskirtų septynių žodžio laisvė reikšmių (plg. ‘1. fil. subjekto galėjimas reikšti savo valią, išsąmoninus gamtos ir visuomenės dėsnius; 2. nepriklausomybė, nebuvimas apribojimų, varžančių visuomeninį-politinį gyvenimą; 3. teisė nevaržomai, nedraudžiamai reikšti savo ar visuomenės nuomonę, siekimus, ginti reikalus; 4. galėjimas daryti, ką nori, turėjimas valios; 5. galėjimas; 6. buvimas neuždarytam, galėjimas laisvai judėti; 7. ramybė’ (*LKŽe*)) tyrimui aktualios dvi – antroji ir trečioji. Akivaizdu, kad būtent žodis laisvė laikytinas pagrindine kalbinės raiškos priemone, kurios paskirtis – atskleisti išeivijos lietuvių

požiūrį į tėvynės ir ten gyvenančių žmonių ateitį, t. y. laisvė siejama tiek su šalimi, tiek su tauta. Platesnis kalbinis kontekstas sustiprina žodžiu *laisvė* kuriamą įspūdį: pasitelkiami veiksmažodžiai, atspindintys eigą ir rezultatą, pavyzdžiui, *gelbėti, apvainikuoti*, būdvardžiai, kuriantys pasiektos laisvės vaizdinį, pavyzdžiui, *šviesus, giedras*: *Didžios jūsų pastangos mūsų tautai gelbėti⁴ tebūna apvainikuotos josios laisve ir šviesia ateitimi!* (1949, 6)⁵; *Prelatas M. Krušas reiškia vilties, kad Lietuvos sunkioji padėtis kartą baigsis ir vėl sulauksime laisvės giedrių dienų* (1949).

Galima rasti atvejų, kai dokumentų sudarytojai išskiria tam tikras laisvės formas – kalba apie religijos, žodžio, spaudos, veikimo laisvę ir pan. Kartais tai gali būti susiję su konkrečios organizacijos veiklos kryptimi – jų esama politinių (patriotinių), religinių, labdaros ir kt. Esama organizacijų, kurių dokumentuose dominuoja tam tikro pobūdžio laisvės siekis, pavyzdžiui, katalikiškos pakraipos ALRKF dokumentuose akivaizdus akcentas – tikėjimo laisvė (arba sugretinami tikėjimas ir laisvė). Tikėjimo laisvės siekiai siejami su šalies laisve, su nepriklausomybe. Dalykiniuose tekstuose kalbama apie lietuvius katalikus, apie jų siekius padėti tikintiesiems broliams Lietuvoje ir tremtyje. Dažnai akcentuojamas ne siekis, o priemonės tikslui pasiekti, dažnas esti kovos motyvas, išreikštas tiek daiktavardžiais *kova, kovotojas*, tiek veiksmažodžiu *kovoti* ar dalyviu *kovojantis*: *<...> pasidžiaugė USA lietuvių [katalikų] parama. Amerikos lietuvių doleriu laikosi visa Lietuvos laisvės kova <...>* (1949, 15); *<...> Turime neatlaidžiai tęsti kovą už Lietuvos laisvę čia, Amerikoje, ir paremti mūsų tautiečius Europoje, kurie desperatiškai šaukiasi mūsų pagalbos* (1946); *Turime sukelti pilnų ketvirtadalio milijono dolerių sumą, kuri buvo nustatyta skelbiant pirmąjį vaju, kad kova už Lietuvos laisvę nenusilpnėtų dėl lėšų stokos* (1948); *<...> linkime, kad, Dievui padedant, šis Jūsų suvažiavimas nustatytų gaires dar sėkmingesnei kovai dėl tikėjimo ir Lietuvos laisvės* (1949, 8); *<...> Dievas laimins Lietuvos teisingą kovą, ir nenueis niekais tūkstančių kankinių kančios ir kovotojų mirtis <...> Ir Amerikos lietuvis katalikas nusipelno giliausios padėkos iš kovojančios tautos už aktyvumą ir moralinės, materialinės ir diplomatinės veiklos srityse* (1949, 12); *<...> Susivienijimas [lietuvių Amerikoje] visą savo gyvenimą skelbė ir kovojo už mūsų tautos gerbuvį ir laisvę* (1948, 38). Kaip rodo pacituoti tekstų fragmentai, dokumentuose kalbama tiek apie pačių lietuvių (ar Lietuvos) kovą, tiek apie kovą iš šalies (kalbamuoju atveju pirmiausia iš Amerikos) už Lietuvos laisvę. Dokumentuose rasta ir žodžio *laisvė* vartojimo kalbant apskritai apie laisvę kaip gėrį, siekiamybę: *Kova dėl jos [Lietuvos] nepriklausomybės atstatymo užsitęsė, bet šioje kovoje lietuvių tauta turi savo pusėje visą laisvės trokštantį pasaulį* (1948).

⁴ Cituotuose sakiniuose originale beveik visur rašoma *ė* (galima daryti prielaidą, kad tai susiję su techninėmis to meto galimybėmis) – straipsnyje ji pakeista raide *ė*. Kitas tekstų savitumas išlaikytas.

⁵ Tyrimui pasirinkti įvairūs PLA fonduose rasti pavieniai dokumentai, kurių kopijos padarytos stažuotės LTSC metu, gavus LTSC pirmininko prof. Jono Račkausko leidimą. Visus juos įvardyti straipsnyje būtų sudėtinga ir tai išplėstų jo apimtį, todėl apsiribota tik metu nuoroda, iš publikuotų dokumentų – ir puslapio.

Sinonimų žodyne nurodomos dvi žodžio *laisvė* reikšmės, o kaip pirmosios reikšmės ‘neturėjimas suvaržymų visuomeniniame-politiniame gyvenime’ sinonimai pateikiami savos kilmės žodis *nepriklausomybė* ir tarptautinis žodis *suverenitetas* (SŽ 232–233). Pirmasis iš jų *nepriklausomybė* ‘nuo nieko nepriklausymas, laisvė’ (DLKŽ) taip pat gana paplitęs Amerikos lietuvių dokumentuose: *Šiandien pavergtoje tėvynėje valstybės nepriklausomybė ir kitos pagrindinės kultūringo žmogaus teisės pamintos <...>* (1949, 6). Platesnis kontekstas rodo, kad kalbama apie nepriklausomybės atkūrimą (procesas įvardijamas įvairiai – *atstatymas*, *atsteigimas*): *Kova dėl jos [Lietuvos] nepriklausomybės atstatymo užsitęsė, bet šioje kovoje lietuvių tauta turi savo pusėje visą laisvės trokštanti pasaulį* (1948); *<...> lietuviams yra ypatingai reikšmingas tas faktas, kad Europoje buvo suorganizuotas Vykdomasis Organas, kuris <...> vadovaus kovai už Lietuvos nepriklausomybės atsteigimą* (1946). Reikia pastebėti, kad nereta ir sinonimų eilės dominantė – žodis *laisvė*, jo sinonimas *nepriklausomybė* minimi greta taip siekiant sustiprinti išpūdį. Toks vartojimas visai natūralus, pateisinamas, nes *laisvė* yra platesnės reikšmės žodis (šiuo atveju neterminizuotas), o *nepriklausomybė* – politikos terminas, todėl seką *laisvė* ir *nepriklausomybė*, *laisva* ir *nepriklausoma* yra visai logiška: *<...> visi skyriai, visos draugijos teisrenka ir tesiuočia atstovus į Kongresą ir taip pat aukomis teprisideda prie darbo ir kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę* (1945). Kito sinonimo – tarptautinio žodžio *suverenitetas* („[pranc. *souveraineté*] 1. valstybės nepriklausomybė – teisė savarankiškai tvarkyti savo vidaus ir užsienio reikalus; 2. kiekvienai tautai priklausančių aukščiausių teisių visuma; 3. kiekvienos valstybės piliečių teisė savo nuožiūra nustatyti jos santvarką“ (TŽŽ 715)) – vartosenos pavyzdžių nerasta peržiūretuose dokumentuose, nors apskritai tarptautiniai žodžiai dažni Amerikos lietuvių dalykinio stiliaus tekstuose (plačiau žr. K v a š y t ė 2005b). Kontekstiniu *laisvės* sinonimu galima laikyti žodį *atgimimas*, vartojamą Amerikos lietuvių organizacijos pavadinime Lietuvos atgimimo sąjūdis.

Laisvės siekiamas pabrėžti tekstuose vartojami ir atitinkamos semantikos būdvardis *laisvas* ir dalyvis *nepriklausomas* (dažnai junginyje su tikriniu žodžiu *Lietuva*, bendrinio žodžiu *tauta* ar etnonimu *lietuviai*). Kalbami šie žodžiai dažniausiai taip pat vartojami greta, kaip ir prieš tai nagrinėti daiktavardžiai: *Kad ir maža, bet vis tiek Lietuva turi natūralią teisę gyventi laisva, kaip ir kitos didelės valstybės <...>* (1949, 14); *Prisikels ir nepriklausoma Lietuva* (1948); *Su mumis yra J. A. Valstybių⁶ – didžiausios pasaulyje demokratijos – valdžia, kuri <...> ir šiaandien tebepripažįsta jai [Lietuvai] teisę būti nepriklausomai* (1948); *Reikšdami nuosirdžią padėką šiai organizacijai, tikimės, kad jos vardas bus minimas su meile ir pagarba išsivadavusioje iš svetimo jungo Laisvoje ir Nepriklausomoje Lietuvoje*. (1948); *Ar Lietuva bus laisva ir nepriklausoma, ar ji pasiliks rusiško, ateistinio komunizmo vergijoje, tai žymia dalimi pareis nuo mūsų, Amerikos lietuvių* (1945); *<...> trokšdami savo kraujo broliams Lietuvoje laisvo ir nepriklausomo gyvenimo, visi kai vienas stokime į darbą ir kovą* (1945); *Visais galimais būdais remkime*

⁶ Tai vienas iš Amerikos lietuvių kalbos bruožų – remiantis anglų kalbos pavyzdžiu vadinti šalį Jungtinėmis Amerikos Valstybėmis.

Amerikos lietuvių vienybės organizaciją – AMERIKOS LIETUVIŲ TARYBĄ, kovojančią už Lietuvos žmonių teises į laisvą ir nepriklausomą gyvenimą (1945). Rasta taip pat būdvardžio *laisvas* pavartojimo atvejų kalbant apie gyvenimą Amerikoje, t. y. laisvėje: <...> *SLA* [Susivienijimas lietuvių Amerikoje] yra didžiausia *laisvame lietuvių pasaulyje organizacijų, su daugiausia narių ir kuopų bei su didžiausiu kapitalu* (1948, 22); *Lai buna lengva ilsėtis laisvos Amerikos žemėje Tau patriotingas Lietuvos sunau ir ištikimas Amerikos pilietis* [mirus SLA veikėjui Tėvynės redaktoriui Pranui Bajorui] (1948, 27).

Dokumentuose laisvės siekimo procesui (turint tikslą pasiekti rezultatą) pavadinti rasti vediniai *išlaisvinimas* (*išlaisvinti* ‘padaryti laisvą, išvaduoti’ DLKŽ), *išvadavimas* (*išvaduoti* ‘suteikti laisvę’ DLKŽ) ir tos pačios šaknies dalyvis: *Amerikos Lietuvių Tarybos vąjus sukelti \$250,000 Lietuvos išlaisvinimo reikalams jau yra prasidėjęs* (1946); <...> *aukokite Lietuvos išlaisvinimo reikalams* <...> (1948); <...> *Susivienijimas* [lietuvių Amerikoje] *dar tvirčiau imasi darbo dėl tautos išlaisvinimo, sykiu dirbdamas su visais geros valios lietuviais Amerikos Lietuvių Taryboje* (1948, 38). Žodis *išlaisvinimas* yra ir JAV lietuvių organizacijos pavadinime, kuris plačiau žinomas kaip abreviatūra VLIK: <...> *lietuviams yra ypatingai reikšmingas tas faktas, kad Europoje buvo suorganizuotas Vykdomasis Organas, kuris veikia po Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (VLIKo) globa* <...> (1946); *Jie* [lietuviai katalikai] *yra pasiryžę kovoti ir dėl savo tėvų krašto išlaisvinimo* <...> (1946); <...> *tremtinių problema, būtų viena svarbiųjų, greta politinės akcijos paskubinimui Lietuvos išvadavimo* (1945); *Reikšdami nuoširdžią padėką aukotojui-ai, tikimės, kad jo-jos vardas bus minimas su meile ir pagarba išsivadavusioje iš svetimo jungo laisvoje ir nepriklausomoje Lietuvoje* (1945). Neretai laisvės siekiamis įvardyti vartojami veiksmazodžiai *išvaduoti, laisvinti* ‘1. daryti laisvą, laisvesnį, vaduoti’ (DLKŽ) ar vedinys *laisvinimas*: *Esu įsitikinęs, kad SLA nariai, sykiu dirbdami su visa patriotingąja Amerikos lietuvių visuomene, ne tik pagelbės dabar vargstančiai mūsų tautai, bet ir daug, daug pagelbės ją išvaduoti iš svetimų jungo* (1948, 38); *Jeį Gerbiamoji Draugija iš bet kokios priežasties negalėtų siųsti atstovo į Kongresą, prašome auka jį pasveikinti, paskiriant iš išdo dolerį, kitą katalikų veiklai stiprinti ir Lietuvai laisvinti* (1948); *Nutarta visais galimais būdais remti šias svarbias organizacijas* [ALT ir BALF], *kurios rūpinasi Lietuvos laisvinimu ir šelpimu* (1945); *Kongreso tikslas: aptarti mūsų tautos religinius ir tautinius klausimus ir stipriai susiorganizuoti Katalikų Akcijos ir Lietuvos laisvinimo darbams* (1948).

Dokumentų analizė parodė, kad dažnai dalykiniuose tekstuose esama įvairių žodžių, pabrėžtinai atskleidžiančių laisvės troškimą, derinių, kuriančių ir emocijų-ekspresinių vaizdinį, pavyzdžiui, *Dirbkime ir aukokime, kol nebus išlaisvinta ir atstatyta nepriklausoma, laisva ir demokratinė Lietuva!* (1948).

Ne mažiau svarbios pasirodė ir esamai Lietuvos situacijai apibūdinti pasitelktos kalbinės raiškos priemonės. Vienas iš tokių būdų – pasirinkti priešingos semantikos žodžius. Žodžio *laisvės* antonimai, remiantis *Antonimų žodynu*, yra *nelaisvė, vergija* (AŽ 197). Kalbamųjų daiktavardžių ir tos pačios reikšmės kitų kalbos dalių

gausu įvairių Amerikos lietuvių organizacijų dokumentuose: *Ar Lietuva bus laisva ir nepriklausoma, ar ji pasiliks rusiško, ateistinio komunizmo vergijoje, tai žymia dalimi pareis nuo mūsų, Amerikos lietuvių* (1945); *Prašome neatsisakyti išrinkti atstovus į kongresą, kurio tikslas yra išjudinti, geriau ir tiksliau suorganizuoti veiklą, kuria siekiame išlaisvinti ateistinio komunizmo pavergtą Lietuvą ir čia, Amerikoje, išlaikyti lietuvių religines ir tautines brangenybes* (1946); *Šiandien pavergtoje tėvynėje valstybės nepriklausomybė ir kitos pagrindinės kultūringo žmogaus teisės pamintos <...>* (1949, 6); <...> *lietuvis nevergaus nei bolševikams, nei kam nors kitam* (1949, 14). Dalykiniuose tekstuose tuometinei situacijai Lietuvoje apibūdinti plačiai vartojami ir kontekstiniais laikytini antonimai, pavyzdžiui, *okupacija, pavgimas, pagrobimas: Sveikiname Amerikos Lietuvių Katalikų Kongresą susirinkusį tuo metu, kada <...> mūsų Brangi Tėvynė kenčia žiauriausią okupaciją* (1949); *Nei USA, nei Vatikanas Lietuvos pagrobimo nepripažįsta <...>* (1949, 14), atitinkamos semantikos būdvardžiai ar kitos kalbos dalys: <...> *keliamas lietuvių tautos reikalavimas, kad iš Lietuvos būtų atitraukta okupacinė bolševikų kariuomenė* (1949, 17).

Dažnai dokumentuose tame pačiame sakinyje ar didesnėje teksto atkarpoje remiamasi opozicija: savas – svetimas / draugas – priešas / kankinys – kankintojas / teigiama – neigiama. Apskritai reikia konstatuoti, kad laisvės siekių raiškoje dominuoja aukšto stiliaus kalbėsena, pasirenkami žodžiai, turintys teigiamą konotaciją (jie priešinami neigiamos konotacijos žodžiams) – remiamasi priešybėmis (pavyzdžiui, kovotojai už laisvę [lietuviai] – sovietai; vargstantys Lietuvoje ar tremtyje – Amerikoje ar kitur už tėvynės ribų laisvai gyvenantys lietuviai; lietuviai katalikai – nekatalikai). Kalbamiesiems tekstams būdingas ir implicitiškumas (ne viskas esti žodžiais išsakyta): *Visi mes esame kovos broliai ir likimo draugai* (1949, 12); *Eina žūtbutinė kova tarp demokratijos ir despotizmo <...>* (1949, 12); <...> [Kongresas] *ne tik džiugina visus Jungtinių Valstybių lietuvius, bet tai yra vil-tis bei suraminimas ir tremties vargą vargstantiems ir herojiškai kovojantiems, ir kankinių mirtimis Sibire mirštantiems mūsų broliams lietuviams* (1949, 12); <...> *Lietuvių tautos kova ir auka rodo pasauliui azijatiškųjų barbarų begalinį niekšiš-kumą <...>* (1949, 12); *Mes, raudonojo teroro išblaškyti po visą pasaulį, žiūrime į Jus [Amerikos lietuvius] kaip į stipriausius ir pajėgiausius toje nenuilstamoje kovoje <...>* (1949, 8); <...> *be religijos žmonės virsta dvikojais gyvuliais; ir šie sužvėrėję žmonės sukuria baisų pragarą čia, žemėje, kitiems žmonėms. Geriausi liudininkai – naciai ir bolševikai* (1949, 12).

Tikėtina, kad dėl emocingumo ir ekspresyvaus laisvės siekių reiškimo dokumen-tuose pasitaiko realijų ir / ar jų pavadinimų kontaminacijos, t. y. žodžių, priklausančių skirtingoms santvarkoms, vartojimo atvejų, pavyzdžiui, žodis *policija* (dabarti-nėje lietuvių kalboje tai ‘administraciniai ginkluoti organai visuomenės saugumui bei viešajai tvarkai palaikyti <...>’ DLKŽ; plg. ‘kai kuriose [šalyse]⁷ – specialūs administraciniai kariniai organai, ginantys esamą santvarką ir saugantys viešąją

⁷ Žodyno elektroninėje versijoje šis žodis praleistas.

tvarką <...>’ LKŽe) kalbant apie Sovietų Sąjungą vietoj *milicija* (‘1. buv. TSRS⁸ ir dabar Rusijoje administracinė įstaiga visuomenės saugumui ir tvarkai palaikyti <...>’ LKŽe). Taip pat įdomus atvejis, kai anglų kilmės skolinys *gangsteris* (dokumente forma *gengsteris*) („[angl. *gangster* < *gang* – gauja] organizuotos banditų gaujos dalyvis“ (TŽŽ 261) pavartotas kaip dvinarės metaforos elementas kalbant apie bolševikus (plg. rusų kalbos žodžio *большой* ‘didelis’ vedinys *bolševikas* „1. Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos Lenino vadovaujamos radikaliosios krypties šalininkas; 2. Bolševizmo pasekėjas (Rusijos, SSRS) komunistas“ (TŽŽ 110);): *Šiandien pavergtoje tėvynėje valstybės nepriklausomybė ir kitos pagrindinės kultūringo žmogaus teisės pamintos Sovietų policijos sauvaleje* <...> (1949, 6); *Bolševikai tėra užgrobėjai, neturi jokių teisių į Lietuvą; jų teisė – gengsterių teisė ir nieko daugiau* (1949, 14).

Dokumentuose rasta ir „tarybinio gyvenimo reiškinius ir sąvokas žyminčių žodžių“ (sovietybių⁹), tiesiogiai susijusių su kalbamąja tematika: *Su mumis yra J. A. Valstybių – didžiausios pasaulyje demokratijos – valdžia, kuri viešai pasmerkė sovietų smurtą prieš Lietuvą* <...> (1948). Lietuvių kalboje pastebima tendencija keisti tam tikrą leksiką, pavyzdžiui, vietoj *Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga* (dažnai sutrumpintai vadinama *Tarybų Sąjunga* arba abreviatūra TSRS) vartoti junginį *Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga* (atitinkamai *Sovietų Sąjunga* ir *SSRS*) ir remiantis juo daiktavardį *sovietai* (apie šią ir kitas sovietybes lietuvių kalboje plačiau žr. S i n o c h k i n a 2001).

Apibendrinamosios pastabos

Laisvės siekiai – viena iš aktualių Amerikos lietuvių organizacijų veiklos krypčių, fiksuojamų ir jų dokumentuose. Pagrindinė kalbinės raiškos priemonė, kurios paskirtis – atskleisti išėivijos lietuvių požiūrį į tėvynės ir ten gyvenančių žmonių ateitį, yra žodis *laisvė* ir jo sinonimas *nepriklausomybė* (neretai abu žodžiai vartojami greta, tarsi papildydami vienas kitą). Žodžiu *laisvė* kuriamą išpūdį sustiprina platesnis kalbinis kontekstas: pasitelkiami veiksmažodžiai, atspindintys eigą ir rezultatą (*gelbėti, apvainikuoti*), būdvardžiai, kuriantys pasiektos laisvės vaizdinį (*šviesus, giedras*). Galima rasti atvejų, kai dokumentų sudarytojai išskiria tam tikras laisvės formas – kalbama apie religijos, žodžio, spaudos, veikimo laisvę ir pan. Kartais tai gali būti susiję su konkrečios organizacijos veiklos kryptimi. Pasirenkami ir kiti panašios semantikos žodžiai: daiktavardžiai *išlaisvinimas, išvadavimas, laisvinimas*, būdvardis *laisvas*, dalyvis *nepriklausomas*, veiksmažodžiai *laisvinti, kovoti*. Esamai situacijai Lietuvoje apibūdinti pasitelkiami antonimiški daiktavardžiai *nelaisvė, vergija, okupacija* ir semantiškai artimos kitos kalbos dalys.

⁸ Apie abreviatūrą TSRS – valstybės pavadinimą Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga žr. toliau.

⁹ *Kalbotyros terminų žodyno* duomenimis, lietuvių kalboje sinonimiškai vartotini terminai *sovietizmas* ir *sovietybė*, tačiau straipsnyje pasirinktas pastarasis (KTŽ 189), nes vartojamas panašios struktūros terminas *anglybė* (plg. *anglicizmas, anglizmas* KTŽ 19).

Dokumentuose rasta trafaretinių ir (ar) vaizdingų žodžių junginių, konstrukcijų (*Lietuvą gelbėti / (iš)laisvinti; šaukiasi užtarimo; kenčia okupaciją; okupacinė kariuomenė; pavergtą tėvynę; kova dėl laisvės; raudonasis teroras*), tiesiogiai susijusių su kalbamąja tematika sovietų. Pasitaiko pavadinimų kontaminacijos, t. y. žodžių, priklausančių skirtingoms santvarkoms, vartojimo atveju. Dokumentuose pastebima interferencija – JAV gyvenimo nuostatų ir nuotaikų poveikis ar laisvos šalies dvasios atspindžiai. Tokių raiškos priemonių vartoseną gerokai keičia dalykinio stiliaus sampratą – jis darosi nebe toks standartizuotas ir neemocingas, kaip įprasta apie šį stilių kalbėti lietuvių stilistikoje.

Sutrumpinimai

ALRKF – Amerikos lietuvių Romos katalikų federacija

ALT – Amerikos lietuvių taryba

BALF – Bendras Amerikos lietuvių fondas

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

LTSC – Lituaniškos tyrimo ir studijų centras

PLA – Pasaulio lietuvių archyvas

SLA – Susivienijimas lietuvių Amerikoje

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

TSRS – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga

VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas

Literatūra

ALKŽ – Bronius Piesarskas, *Anglų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Alma littera, 2000.

AŽ – Irena Ermanytė, *Antonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. Stasys Keinys, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

JAVL – *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai*. Biografijų žinynas, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

KTŽ – Kazimieras Gaivenis, Stasys Keinys, *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1990.

K v a š y t ė 2005a – Regina Kvašytė, „Amerikos lietuvių tarybos (ALT) suvažiavimų protokolų ypatumai“, *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika. Teksto lingvistika ir poetika*, 7 (1), Vilnius, 87–92.

K v a š y t ė 2005b – Regina Kvašytė, „Amerikos lietuvių organizacijų dokumentų kalbos specifika: tarptautiniai žodžiai“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. LKMA metraščio priedas, t. 19, I kn., Vilnius: Katalikų akademija, 471–480.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* [www.lkz.lt].

M a r g e r i s 1956 – Algirdas Margeris, *Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas (1872–1949)*, Chicago.

P a ž ū s i s 2009 – Lionginas Pažūsis, „Anglų kalbos leksemų Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje interpretavimo klausimu“, *Šiaurės Amerikos lietuvių kalba (dvikalbystės sąlygų reiškinių tyrinėjimai)*: straipsnių rinkinys, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 15–34.

- S a b a l i a u s k a s 1990 – Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas.
- S i n o c h k i n a 2001 – Birute Sinochkina, “‘Ours’ and ‘theirs’ in the language and mentality of American Lithuanians”, *Global Eurolinguistics. European Languages in North America – Migration, Maintenance and Death*. Ed. by P. Sture Ureland, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 341–354.
- S k i r i u s, R a č k a u s k a s 1998 – Juozas Skirius, Jonas Račkauskas, *Amerikos Lietuvių Tarybos kūrimosi 1939–1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*, Chicago: Lituaniistikos tyrimo ir studijų centras.
- SŽ – Antanas Lyberis, *Sinonimų žodynas*. Antrasis pataisytas leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
- Š i m u t i s 1971 – Leonardas Šimutis, *Amerikos Lietuvių Taryba (1940–1970)*, Čikaga. TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. Algimantas Kinderys, Vilnius: Alma littera, 2001.
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

Regina Kvašytė

Amerikos lietuvių laisvės siekių kalbinė raiška dokumentuose

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Amerikos lietuviai, Amerikos lietuvių kalba, laisvės siekiai, dalykinis stilius, kalbinė raiška.*

Lietuvių kalbos raida vyksta visur, kur esama lietuvių, ypač jeigu jie susibūrę į organizacijas. Pasaulio lietuvių archyvo (PLA) fonduose Čikagoje saugomi įvairių Amerikoje veikusių ir tebeveikiančių lietuvių organizacijų dokumentai: statutai, aplinkraščiai, memorandumai, protokolai, rezoliucijos, nutarimai ir pan. tekstai, susirašinėjimo tarp Amerikos lietuvių tarybos (ALT) ir kitų išeivijos lietuvių organizacijų medžiaga. Iš kai kurių dalykinių tekstų turinio matyti, kad kalbamųjų organizacijų narių siekiai vienaip ar kitaip susiję su Lietuvos kaip okupuotos šalies situacijos konstatavimu ir noru ją keisti, t. y. atkurti laisvą Lietuvą.

Pagrindinė kalbinės raiškos priemonė, kurios paskirtis – atskleisti išeivijos lietuvių požiūrį į tėvynės ir ten gyvenančių žmonių ateitį, žodis *laisvė* ir jo sinonimas *nepriklausomybė* (neretai abu žodžiai vartojami greta, tarsi papildydami vienas kitą). Žodžiu *laisvė* kuriamą įspūdį sustiprina platesnis kalbinis kontekstas: pasitelkiami veiksmažodžiai, atspindintys eigą ir rezultatą (*gelbėti, apvainikuoti*), būdvardžiai, kuriantys pasiektos laisvės vaizdinį (*šviesus, giedras*). Galima rasti atvejų, kai dokumentų sudarytojai išskiria tam tikras laisvės formas – kalbama apie religijos, žodžio, spaudos, veikimo laisvę ir pan. Kartais tai gali būti susiję su konkrečios organizacijos veiklos kryptimi. Pasirenkami ir kiti panašios semantikos žodžiai: daiktavardžiai *išlaisvinimas, išvadavimas, laisvinimas*, būdvardis *laisvas*, dalyvis *nepriklausomas*, veiksmažodžiai *laisvinti, kovoti*. Esamai situacijai Lietuvoje apibūdinti pasitelkiami antonimiški daiktavardžiai *nelaisvė, vergija, okupacija* ir semantiškai artimos kitos kalbos dalys.

Dokumentuose rasta trafaretinių ir (ar) vaizdingų žodžių junginių, konstrukcijų (*Lietuvą gelbėti / (iš)laisvinti; šaukiasi užtarimo; kenčia okupaciją; okupacinė kariuomenė; pavergta tėvynė; kova dėl laisvės; raudonasis teroras*), tiesiogiai susijusių su kalbamąja tematika sovietų. Pasitaiko pavadinimų kontaminacijos, t. y. žodžių, priklausančių skirtingoms santvarkoms, vartojimo atvejų. Dokumentuose pastebima interferencija – JAV gyvenimo nuostatų ir nuotaikų poveikis ar laisvos šalies dvasios atspindžiai. Tokių raiškos priemonių vartoseną gerokai keičia dalykinio stiliaus sampratą – jis darosi nebe toks standartizuotas ir neemocionalus, kaip šis stilius vertinamas lietuvių kalbos stilistikoje.

Regina Kvašytė

Linguistic Expression of Hopes for Freedom in American-Lithuanian Documents

S u m m a r y

Keywords: *American-Lithuanians, American-Lithuanian language, freedom, formal style, linguistic expression.*

The Lithuanian language develops everywhere where Lithuanians live, where their organisations are set up. The paper deals with various documents, statutes, reviews, memorandums, reports, resolutions, etc., correspondence between *American Lithuanian Council* (ALC) and other Lithuanian emigrant organisations active in the past or still nowadays kept in the Lithuanian World Archive (LWA), Chicago. The content of these documents shows how Lithuanian organisations evaluated Lithuania's occupation and strive for independence.

The words *freedom* and *independence*, often used together to emphasize their meaning, are the main linguistic means in these documents. Also verbs (e.g., *to save, to struggle free, to fight*), descriptive adjectives (e.g., *light, bright*), types of freedom (e.g., *freedom of speech, religion, press, actions*), words related to the activity of those organisations, semantically related nouns *liberation, escape*, adjective *free, independent*, were widely used. The linguistic context strengthens the impression created by the word *freedom*. An opposite situation is described by the words *occupation, slavery, oppression*.

Collocations, emphatic words, verbal constructions (e.g., *to save Lithuania, to set Lithuania free, to suffer under occupation, to seek support, to fight for freedom, the Red Terror*) were used to denote reality in post-war Lithuania. Words of different historical epochs were found in the titles of some documents as well as words that denote American lifestyle, US policy on freedom, the picture of a free country. The above mentioned linguistic means expand understanding of a formal style which is less standardised and emotional than a Lithuanian functional style.

Regina KVAŠYTĖ
 Šiaurės Lietuvos tyrimų centras
 Šiaulių universitetas
 P. Višinskio g. 38
 LT-76352 Šiauliai
 [kvasyte@hu.su.lt]